

Kulturális szervezkedésünk története

A világháború után bekövetkezett állam jogi változás úgyszólván teljesen letarolta a Csehszlovákiába került magyarság kultúrvetését. A csallóközi és mátyusföldi, garam- és ipolyvidéki, nógrád-gömöri, cserhádi, bodroközi és tiszaháti magyar nyelvterületek és a közéjük eső, vagy melléjük rendelt nyelvszigetek (amilyen például a zoborvidéki, ósvavölgyi sziget, vagy szórvány-magyarság, valamint a városi intelligencia Eperjesen, Iglón, Lőcsén, Nyitrán stb.) teljes szervezetlenségben indultak neki a jövőnek. Ezeket az egymástól földrajzilag is elválasztott, néprajzilag is különböző kisebbnagyobb egységeket az államfordulatig is csak Budapest központi, vonzó és kisugárzó ereje tartotta össze. Ennek az összetartó erőnek megszűntével ezek a csoportok szétestek és önmagukba záródtak: elveszett a közös történelmi múlt tudata s még nem fejlődött ki az egyenlő sors követelte közösségérzés. A széttagoltság, az egymással való személyes érintkezés szinte leküzdhetetlen nehézségei, más életviszonyok, más táj szemlélet, tehát más és más terv és munkamenet kívánása, más jellem, más nyelvjárás is, nem hidalódtak át teljesen mé/ma sem, mikor két évtizedes céltudatos munkával már kiépült a kisebbségi kultúrelét keretrendszere, az elején hogyan lett volna »tabula rasa« a kultúrmunka területe.

Az új államhatalomnak nemcsak az államberendezkedés nehéz munkájával kellett megküzdenie, de az új helyzetbe beletörödni nem tudó magyarság természetes és lélektanilag érthető lelki ellenállásával is. Az új impérium forradalmi szelleme a magyar nemzeti kisebbség rezisztenciáját; egyrészt a múltba és a nemzet egységébe kapaszkodó gyökérszálak elszakításával, másrészt egy sajátos, a magyarság számára új, »köztársasági és demokratikus« politikai és kultúrrendszernek és szellemnek megalkotásával igyekezett legyőzni, így került sor a régi kultúr szervezetek felosztására, működésük felfüggesztésére, vagy a formailag meghagyottaknak megfélemlítésére, másrészt az államosított közigazgatás hatáskörébe utalt, új kultúrrendszer kiépítésére.¹

¹ Lásd: dr. Sziklay Ferenc: A Csehszlovák Köztársaság Népművelési Törvényei és Rendeletei. I. kiadás Kassa, 1923. II. bővített kiadás Kassa, 1935.

Az utóbbi megvalósítását célzó törvények — (67/1919. az állampolgári nevelésről és 430/1919. a községi közkönyvtárakról) — a nemzeti kisebbségeknek is megadják a kulturális szervezkedés jogát, sőt — elvben — azt kötelezővé is teszik, de a legszebben elgondolt törvény hatóereje is elsikkad a való élet ezernyi szűrőjén. Az ezen törvények alapján létesült kultúrszervezetek: a járási és városi közművelődési testületek a közigazgatási, tehát* a kormányhatalomnak alárendelt, hivatalos szervekkel vannak a legszorosabb, — az ellenőrzési jogot túlhaladó — összefüggésben, másrészt, a törvények betűje korlátozza a működés körét, így ez az új kultúrrendszer nem elégheti ki teljesen a nemzeti kisebbségek kultúrigényét s nem pótolhatja azt a hiányt, *melyet az egyesületi jog felfüggesztése, — ha ideiglenesen is — okozott.*

Ilyen, egyesületi jog alapján működő, számottevő, pláne országos jelentőségű kultúrszervezet pedig az államfordulat] után egyetlen egy sem maradt életben. Azelőtt sem igen volt. A legnagyobbnak számítható a Nyitra központtal bíró F. M. K. E., mely 35 éves múltjával, mintegy 7000-nyi taglétszámával, 340.000 aranykorona vagyonával s: több megyére kiterjedő hatókörével nagyságban a régi Magyarország második helyen álló kultúrszervezetének számított. Nemcsak ez, de a helyi jelentőséggel bíró kulturális, irodalmi, sőt társadalmi egyesületek is áldozataul estek a forradalmi szellemnek. Feloszlatták az eperjesi Széchenyi Kört, több vidéki kaszinót is (pl. Rozsnyó, Igló, Dobsina, Beregszász, Vágsellye), felfüggesztés alatt állt a kassai Kazinczy Társaság, stb. Ezek példája, a felosztatás vagy felfüggesztés veszedelme a meghagyott egyesületekben is a megtűrttség hitét keltette s így működésük megbénult. *Am nemcsak a kormányhatalom intézkedése teremtette meg a »tabula rasát«, a magyarság rezisztenciája is hozzájárult ehhez.* Sok egyesület egyszerűen nem vette tudomásul a szlov. teljh. min. azon rendeletét, — (569/1921. odd. adm. II) — *mely 1921 április végéig kötelezte a régi egyesületeket az új helyzetnek megfelelő alapszabálymódosításra s így ezek (pl. a Reviczky Társaság Léván, a Gyöngyösi Társaság Ungvárit) önként lemondtak az életükről.* Lehet, hogy ebben nem is annyira a hiú reménység, vagy a mindenre elszánt lemondás játszotta a szerepet, mint inkább az, hogy az állami tisztviselők, különösen a tanárság tömeges elbocsátása folytán megritkultak az aktív, kultúrát teremtő erők.

Ezen a letarolt »magyar ugaron« kellett elkezdeni egy új, viszonylag önálló, kisebbségi kultúréletet az elhanyagolt, függvény^ vidéki kultúráiét helyébe. A végzet csodálatos akaratából a központosított, rendszeres kultúrmunka tapogatózó elindítása idejére (1923) esett a legnagyobb magyar szellemnek, Petőfinek születési centennáriuma. A minden szervezetség és technikai felkészültség nélkül, de az akkor már felállított kultúrreferátus egyöntetű pro-

grammjával, városokban és falvakban megrendezett 242 *Petőfi ünnepségtől* számítható a szlovenszkói és kárpátaljai magyarság, hogy úgy mondjam, »kisebbségi« öntudatának, közösségérzetének fogantatása. Ez az első egységes és országos megmozdulás támasztotta fel a lelkekben az országos szervezkedés, a biztosj alapokra fektetett kultúrmunka szükségérzetét, az egyesületi jog igénybevételekén kívánságát.

A számunkra megmaradt egyesületi jog volt úgyszólván egyetlen kézzelfogható örökségünk, mely a — kulturális életünk szempontjából — magyar impériumtól reánk szállt, a B. ü. M. 1934/1873>. 773/1874, 1508/1875 és 122.000/1906. sz. körrendeleteiben, melyeknek érvényességét az új államhatalom meghagyta. Nem bizonyult azonban ez sem tehermentes hagyaték, mert azok a rendelkezések, melyeket *a magyar kormányhatalom közel egy félévszázaddal azelőtt, — az egyesületi élet szabályozása mellett — önvédelmi eszköznek is szánt a »nemzetiségekkel« szemben, ipso facto a »kisebbséggel«, szemben való nehézségek támasztására váltak, — »törvényes, erővel« — alkalmassá.* Sok példa azt igazolta, hogy örökölt jogforrás, a magyar B. Ü. M. rendelet-rendszere tág teret nyit az új alapszabályok elutasításának, vagy a jóváhagyás halogatásának s ez a tapasztalat elvette jóformán a hitet is abban, hogy egyenes úton meg lehessen szervezni a kisebbségi sorsra szorított magyarság kulturális életét.

A kulturális szervezkedés terén támasztott legyőzhetetleneknek látszó nehézségekkel szemben az új impérium, — demokratikus alapelvehez híven — *szabadjára engedte a kisebbségi magyarság politikai szervezkedését.* A békeidőből átmentett keresztényszocialista párt építette ki már meglévő kereteit, ehhez csatlakozott a magyar kiscgazda és kisiparos párt. Papiroson megalakult a magyar jogpárt is, hogy a két elsőben elhelyezkedni nem tudó, városi, »liberális« intelligencia is megkapja a maga káderét. Ez a három párt tömörült 1921-ben »Ellenzéki Pártszövetség«-be s alakította meg Közös-, illetve Vezérő Bizottságát. Ez a politikai szervezet lett az önmagukban tehetetlen kulturális célkitűzések hátvédje s a Pártszövetség Vezérő Bizottsága, illetve ennek felhatalmazása alapján dr. Petrogalli Oszkár, a Pártszövetség losonci Központi Irodájának igazgatója, bízta meg 1922 március 15-én e sorok írójával azzal, hogy *a kultúrpolitikai* akciók előkészítése (siérelmi anyaggyűjtés és feldolgozás, az iskolapolitika ellenőrzése stb.) mellett *szervezze meg a csehszlovákiai magyar nemzeti kisebbség politikamentes kultúr-életét is,* vagyis! építse ki azon kulturális szervek, — országos egyesületek és egyesületi szövetségek — rendszerét, melyek a kisebbségi sorsban szükségesek és lehetségesek minden kulturális életfázis kielégítésére. Ez a lépés *egyfelől* igen helyesnek bizonyult, mert azonnal erőt és biztonságot adott az eladdig gyerekcipőben botorkáló kuitúrvágnak, hiszen az egymástól elszigetelt kultúrténye-

zók egyszerre több százezres, politikailag szervezett tömeget éreztek a hátuk mögött s *nem láttak ellenmondást a politikai és kulturális élet eszmei célkitűzései közt.*

A bajok akkor álltak elő, mikor a Vezér, Petrogalli halála után a kispagda és a mindvégig papíroson létező jogpárt közös nevezőre hozása révén megalakult Magyar Nemzeti Párt »aktivista« próbálkozása miatt az »ellenzéki« pártszövetség felbomlott (1925) s az *egymás ellen fordult pártok, sőt az egyes pártokon belül, a különböző frakciók taktikai sakkhúzásai károsan befolyásolták a politikai élet függvényévé tett kultúrmunka nyugodt fejlődését és fejlesztését.* A tulajdonképpeni cél, a magyar kisebbség szellemi megerősödése emalványult a pártpolitikai testvérharcban s a kultúrműködés hovatovább a pártok propagandaeszközeinek kelléktárába szorult, ahonnan csak alkalmoszerűen került napfényre, ha szükség volt rá. A pártpolitikai élet ezen sajnálatos epizódja azonban csak késleltette a kisebbségi kulturális rendszer kiépülését, véglegesen elakasztani nem tudta, mert a kiindulópont helyesnek bizonyult s a végső cél is változatlan maradt. Hogy a közbeeső út milyen volt, ma mellékes, sőt talán sokban tanulságokat is lehet meríteni belőle. Negatív tanulságokat mindenesetre...

*

A Vezérlő Bizottság által megbízott kultúrelőadó, — a minket mtost kevésbé érdeklő kultúrpolitikai, nemzetvédelmi munkán kívül — a következő kultúrprogramot terjesztette elő a Központi Irodának:¹

I. *Munkakör:* 1. A magyar egyházak, 2. iskolák, 3. irodalmi, 4. kultúregyesületek, 5. társadalmi egyesületek, kaszinók, 6. dal- és zeneegyesületek, 7. tornaegyletek, 8. népművelési intézmények, könyvtárak, 9. folyóiratok, 10. képzőművészet, 11. hivatásos és műkedvelő színészet.

II. *Munkaterv:* A munkakörbe tartozó szervezetek összeírása, működésük központi irányítása és elmélyítése a magyar kultúra érdekében. A megszüntetett, vagy szünetelő egyesületek feltámasztása, A népnevelés, népkönyvtárak megszervezése. Az egycélú egyesületek országos szövetségekbe való tömörítése. Könyvkiadó vállalat létesítése szépirodalmi, tudományos és népnevelésre alkalmas művek kiadásia céljából.

III. *Távolabbi célok:* A magyar nemzet kul túr egységének ápolása az ország határain túl.

A Központi Iroda, — 1922 március 30-án kelt, 174/22. sz. munkaitervében — politikai jellegének megfelelően — a kultúrreferátus működésének hangsúlyát a politikai, nemzetvédelmi részre helyezte, így előírta az iskolaügy intenzív ellenőrzését, a sérelmek gyűjtését

¹ A kultref. 1922 márc. 24-én kelt 7/22. ügydarabja.

és parlamenti akciókra való előkészítését, propaganda tevékenységet sajtóban, gyűléseken és összejöveteleken.

A munkaprogrammból elfogadta:

1. A meglévő kulturális, társadalmi, ifjúsági és sportegyesületek kataszterbe foglalását;

2. a meglévő egyesületek fejlesztését, működésük elmélyítését és szövetségekbe tömörítését;

3. új egyesületek alakítását;

4. az irodalom, népkönyvtárak, színészet, művészet, folyóiratok támogatását.

Nagyon hosszúra nyúlna tanulmányom, ha a kultúrreferátus szervező munkáját időrendi sorrendben ismertetném s talán plasztikusabb képet is kapunk, ha a mai, már kialakult helyzetében mutatom be *kulturális keretrendszerünket*, érintve nemcsak a fejlődést elősegítő, de a hátráltató momentumokat is. A kialakult kulturális keretrendszer, — melyben határozottan felismerhető a kiindulási Program minden eleme — s az egyes munkaágazatok ellátására szolgáló, — jobbra jogi személy jellegű — szervezetek áttekintése a következő:

I. Általános, iskolán kívüli népművelés.

Szervezetei:

1. A Szlovákiai Magyar Kultúregyesület (SzMKE).

2. A Podk. Ruszi Magyar lőtűregyesület (PrMRE).

II. Társadalmi élet.

Szervezete:

A Csehszlovákiai Magyar Társadalmi Egyesületek Szövetsége.

III. Irodalmi élet.

Szervezete:

A Csehszlovákiai Magyar Irodalmi Szövetség.

IV. Művészi élet.

Szervezetei:

A) Színészet.

1. A Szlovákiai Magyar Színpartoioó Egyesület.

2. A Pr. Magyar Színpartoló Egyesület, illetve az ennek keretében megalakult Pr. Színi Szövetkezet.

B) Zene.

1. A Csehszlovákiai Magyar Dalosszövetség.

2. A Podk. Ruszi Magyar Dalosszövetség.

C) Képzőművészet.

Országos magyar képzőm, egyesület alakítása kilátástalan. Helyi egyesületek: a pozsonyi »Kunstverein«, a Jókai Egyesület Szépművészeti Osztálya (JESzO), Komárom; a Kazinczy Társaság Képzőműv. Szakosztálya, Kassa.

V. *Testnevelés.*

Szervezete:

A Csehszlovákiai Magyar Testnevelő Szövetség.

VI. *Iffúsági élet*

Szervezetei:

1. A Csehszlovákiai Magyar Akadémikusok Szövetsége.
2. A főiskolai hallgatókat támogató Mensa Academica.
Egyesület.

VII. *Iskolai élet.*

Szervezete (alakulóban):

Az iskolák mellett működő szülői társulatok orsz. szövetsége.

A kisebbségi magyar kultúrmunkának olyan országos kultúr-szervezettel kellett megindulnia, mely a kisebbségi nemzet leggerin-cesebb rétegének s örök, kifogyhatatlan erőtartálékának, a magyar népnek műveltségét van hivatva fejleszteni. A kísérlet meg is történt Komáromban, azonnal a felfordulás után, amennyiben eiőbb »Magyar Népszövetség«, ennek elutasítása után »Magyarok Szövet-sége Szlovenszókban« címen megalakult egy ilyen célú fcnllúrszer-vezet. Az eszme életrekeltői azonban nem számoltak azokkal a kor-látolt lehetőségekkel, melyeket a régi magyar B. Ü. M. rendeletei egy »nemzetiségi« egyesület számára biztosítanak, illetve engedélyeznek, nem ezeket, de a csehszlovák alkotmánylevél határozmányait vették figyelembe, mikor az egyesület célkitűzését megfogalmazták, amen-nyiben abba bevették a »békeszerződés I. 8. cikkében biztosított kisebbségi jogok végrehajtását is«, s így a szlov. teljh. minisztérium megtagadta az alapszabályok jóváhagyását. A kezdeményezők ahe-lyett, hogy az érvényben lévő jogforráshoz alkalmazkodtak volna, a sérelmesnek vélt intézkedést megpanaszolták a legf. közig, bíróság-nál, mely a panaszt a magyar B. Ü. M. 1508/75. sz. rendelete mellék-letének II. p. alapján, mely szerint 1. »Lényegesen különböző célú egy-letek közös alapszabályokkal nem alakulhatnak«; 2. »nemzetiségi egyesület csak mint irodalmi és közművelődési egyesület alakulhat« — elutasította.

Ez, a huzavona 1922 legelejétől 1925-ig tartott el, amikor, az ügy a kultúrreferenshez került, aki teljesen új alapokon dolgozta ki a SzMKE alapszabályait. 1925 július 19-én tartotta az új egyesület alakuló közgyűlését s a teljh. minisztérium örökébe lépett »belügy-minisztérium kirendeltsége Bratislavában« 1928 június 15-én vette tudomásul az alakulást. Ettől az időponttól számítható tehát a SzMKE működése. Az idővesztés természetesen kárára volt az alapvetésre szánt kultúrműködésnek. A közben, rendszertelenül élet-rehívott, helyiérdekű kis egyesületek konkurrenciát láttak az orszá-gos egyesület helyi csoportjaiban. Bizalmatlanságot keltett a politi-

kai téren széthúzó társadalomban az is, hogy a SzMKE ügyvezetője az egyik (ker. szoc.) pártnak volt aktív és exponált tartománygyűlési képviselője. Az egyesület »depolitizálása« égető és nehéz kérdéssé vált, mert az egyesület léte és országossá fejlesztése forgott kockán. Végre sikerült a nehézségek leküzdése s ma a SzMKE rohamos fejlődéssel vonja be hálózatába a szlovákiai magyar falvakat. Hat kerületi központja van (Komárom, Nyitra, Galánta, Léva, Rozsnyó, Kassa) s a körzetekben 50, 10, 10, 25, 45, 22, összesen 162 intenzív működést kifejtő helyi csoportja, ha a formailag megalakított, de rendszeres munkát még ki nem fejtő 20 többi fiókot nem számítjuk.¹ Az egyesület taglétszáma megüti a tízezret, hivatalos lapja a »Magyar Vasárnap« 7500 példányban jelenik meg. Az egyesület munkája két részre oszlik. Az egyik hivatalosan, a központból irányított, havonta kiadott munkafüzetek útján. E munkafüzetek felolvasási anyagot tartalmaznak, történelmi, irodalmi, egészségügyi, jogi, adóügyi, közgazdasági, időjárás, néprajzi, technikai stb. témákról. Az egyes körzetek filmvetítő géppel is rendelkeznek, melynek alkalmazása az előadásokat vonzóvá teszi. A munka másik része az, amit a falu e hivatalos munkaprogramon felül, saját erejéből tud teremteni. Ilyenek a dalárdák, olvasó-, szavaló- és sakkörök, műkedvelői színelőadások stb. s a legfontosabb cél, *a saját tulajdonú kultúrház*. Ilyen ma 15 van a SzMKE birtokában.

Az eredmény — a számbajöhető magyar falvak körülbelül 26%-ának rendszeres kulturális foglalkoztatása — nem mondható rendkívülinek, ez azonban csak a inai helyzet, a fejlődésnek egy foka, amely nem jelent (megállást. Nem is tíz év eredménye, hiszen máig négy éve sikerült elhárítani a nyugodt fejlődés útjából minden akadályt s azóta a fellendülés rohamos.

A PrMKE a SzMKE-nek testvérszervezete Podk. Rusban, mely ennek munkamódszával — munkafüzetek és Magyar Vasárnap — él és dolgozik. A PrMKE jóváhagyott alapszabályainak alapján alakult 1928-ban. Helyi csoportjainak száma 42 (a számbajöhető magyar községek 42%-a). A kis »autonóm« tartomány helyzete kétségkívül kedvezőbb a szervezkedés szempontjából, mint a szétszórt szlovákiai magyarság összefogása s a szervezetek adminisztrálása is könnyebb. Ennék tudható be, hogy egyöntetű, országos megmozdulásokra is össze lehet fogni a PrMKE szervezeteket, amilyen pl. az 1935 áprilisban Tiszaújlakon megrendezett Rákóczi emlékünnep volt. A SzMKE vagy a PrMKE helyi csoportja mindenütt megalakulhat, ahol legalább húszan kívánják.

¹ A SzMKE, vagy a PrMKE helyi csoportja mindenütt megalakulhat, ahol legalább húszan kívánják. A helyi csoportok mindenütt külön jóváhagyott alapszabályokkal bírnak s külön helyi tisztikart választanak.

A kulturális élet megszervezésének kísérletei közé sorolható a Rimaszombati Polgári Olvasókör érdekes próbálkozása, mely arra irányult, hogy a *vidéki városok minden kulturális mozgalmát a helybeli kaszinó, vagyis a városi intelligencia találkozóhelye vegye kézbe*. Maga a R. P. O. ezt a programot a maga hatáskörében végre is hajtotta. A szorosán vett kaszinóéleten kívül kulturális bizottságot, valamint irodalmi, zenei, ének-, sőt tornaszakosztályt is szervezett. A Rimaszombatban bevált reformprogram utánzása céljából megkereste — a kultúrreferátusnál már kataszteribe foglalt. — többi társadalmi egyesületet is, azonban ez a mozgalom nem igen talált visszhangra más városokban. A városi intelligencia kevésbé bizonyult egyöntetű szervezésre alkalmasnak országos viszonylatban, mint a falu népe. Ez a felismerés támasztotta fel a *Társadalmi Egyesületek Szövetségének* gondolatát, melynek hivatása lett volna a vidéki kaszinók — jobbára szórakozásra szorítókozó — életét kulturális tartalommal kitölteni. A fölvetett eszme országszerte élénk visszhangot (keltett s a társadalmi egyesületek két országos kongresszusa — 1928 június 2—8-án Rimaszombatban és 1929 szeptember 21—22-én Kassán — azt a reménységet keltette, hogy megérett az idő a kisebbségi kultúrelét iránt legközömbösebb társadalmi réteget, az úgynevezett városi intellektuell osztályt közönyéből felrázni. A rimaszombati I. kongresszus el is határozta íái »Csehszlovákiai Magyar Társadalmi Egyesületek Szövetségének« megalakítását. A II. kassai kongresszuson 16 vidéki város harmincegy társadalmi egyesülettel képviseltette magát s írásban 29 csatlakozott a mozgalomhoz, összesen tehát 45 egyesület részvételére lehetett számítani. Különösen a II. kongresszus volt eszméket tisztázó és konkrét munkaprogramot adó jelentőségű¹ s bár a formális megalakulás után három évre, 1931 február 24-én a prágai belügyminisztérium jóvá is hagyta a szövetség alapszabályait Rimaszombat központtal, ia mozgalom nem bizonyult életrevalónak. A szövetség azóta sem tudta megtartani első rendes közgyűlését s a gyönyörű program megmaradt, programnaik.

Az egész kulturális keretrendszerben ez az egyetlen szervezet, mely aktív működést felmutatni nem tudott. Ez igen szomocirú következtetésekre vezet: a kisebbségi társadalmi legmagasabb műveltségi fokon álló osztályának, a városi intelligenciának elesettségére, kulturális érdektelenségére s a kisebbségi élet közössége iránt való érzéktelenségére.

Az irodalmi élet a hírlapírás nagy fellendülésével indult el, mint ennek járuléka. Maguk az »újságírók« is nagyrészt azokból az irodalmilag művelt köztisztviselőkből toborzódtak az elején, akik állásaiféből kiestek s akikben a kenyérkereső pálya a békeidőben

¹ L. Jelentés a csehszlovákiai magyar társ. és kultúregyesületeknek Kassán, 1929 szeptember 21—22-én megtartott II. kongresszusáról, Kasa, 1929,

elaltatta, irodalmi vágyait. Mivel a napilapok politikai álláspontot voltak kénytelenek elfoglalni, az irodalmi élet már kezdetben a politikai, sőt világnézleti differenciálódás jegyében indult s ez — mai napig sem szűnt meg.

A napilapok igen korán — 1919—1920 — heti irodalmi mellékleten közölték a szellemüknek megfelelő irodalmi cikkeket. Ezek között időrendben és fontosságban is legelső a Kassán megjelent »Esti Újság« című keresztény szellemű napilap, mely többek között Mécs Lászlót is először szerepeltette a kisebbségi irodalomban, — és nem a bécsi »A Tűz« — ahogy általában elterjedt a hiedelem. Hosszabb életű irodalmi folyóirat egy volt ezen a területen, a -Pozsonyban megjelenő »Tavaszz«, mely három évfolyamával a? ugartörés nehéz mimikáját végezte el. Az önállóságra törekvő, vagy helyesebben arra kényszerített szlovákiai irodalmi élet három alkotórétégből tevődött össze: az újságírói pályára szorított »dilettánsok«-ból — a magyar ellenforradalom által világgá kergetett »emigránsok«-ból, akiknek egy csapata ideiglenes szállást vett itt, vagy Bécsből — Bécsi Magyar Újság, Jövő — importálta szellemét — s végül az új író-költő nemzedékből, mely a felfordulás idején kezdte bontogatni szárnyait. Természetes, hogy a további fejlődésre csak az első és harmadik csoport volt elhatározó befolyással, a középső, mint a bontakozó »kisebbségi szellem «-ben idegen elem, igen hamar kiválasztódott, csak az eszmevilága maradt meg azok lelki világában, akiket megfogott.

Az irodalmi élet rendszerbe foglalásának kísérlete, a kultúrreferens programja szerint indult el, mégpedig a *Kazinczy Társaság* égisze alatt. 1923 őszére sikerült a teljh. minisztériummal visszavonadni a Társaság működésének felfüggesztését, alapszabályai jóváhagyást nyertek s így megkezdődhetett a »kisebbségi irodalom« szervező munkája, amelynek Kassán s különösen a Társaságban hagyománya volt, hiszen a Kazinczy Társaság foglalt állást legelőször már 1907-ben a vidéki kultúrgócponatok önálló kezdeményező működése s ezzel az irodalmi élet decentralizációjtei! érdekében. A munkakezdés idejére esett a Kazinczy Társaság 25 éves fennállási jubileuma, melyet országos ünnepség keretében ünnepelt meg s amelyen az összes szlovákiai irodalmi és kultúregyesület hozzájárulásával olyértelmű aliapszabálmódosítást eszközölt, hogy országos irodalmi egyesületté alakul át. Igaz, hogy ezt az alapszabálmódosítást a fölöttes hatóságok elutasították. Mivel a tagválasztás nincs helyhez kötve, a Társaság beválasztotta rendes tagjai sorába szerte az országban író és írogató, értékesebb kultúrmunkásokat, akiknek írásban leadott szavazatai — hogy kiket tartanak az »író« névre érdemesnek — hozta meg a tollforgatók első komoly értékítéletét önmagukról s egyúttal az első irodalmi koncentrációt a kisebbségi sorsban.

Ezen az alapon alapította meg a *Kazinczy Társaság* »írói szakosztályát« 1927 május 15-én, Tátraszéplakon, melynek névsorában

a politikai és világnézleti ellentétek kiegyenlítésére törekedett a nemzeti gondolattal meghatározott irodalmi értékelés alapján.

A kultúrreferátus eredeti, *könyvkiadási* programját szintén a Kazinczy Társaság neve alatt valósította meg, amennyiben 1924 őszén megszervezte a Kazinczy Társaság Könyvbarátai c. egyesülést a belföldi termelésű könyvek elhelyezése s így a kiadási lehetőség biztosítása érdekében. A megmozdulás egészen váratlan sikerrel járt, két hónap alatt, a legkisebb, személy szerint való propaganda nélkül, 1300 könyvbarát jelentkezett önként. A Kazinczy Társaság két éven át a berlini Voggenreiter Verlag magyar osztályainak kiadványaiból válogatta ki túlnyomórészt szlovákiai írók műveit (hat közül négy belföldi, &gy magyarországi, egy erdélyi). 1927-től a maga rezsijébe vette a könyvkiadást is s ezzel megteremtette az első rendszeres könyvkiadó vállalatot.

Ezt a mindenkit megnyugtatható, egészen rendkívüli fejlődésmenetet zavarta meg *egy* váratlan incidens, olyan oldalról, ahonnan legkevésbé volt várható: a Prágai Magyar Hírlap, illetve a PMH szerkesztőségében akkor helyet foglaló egyesek részéről, akik addig benne voltak a Kazinczy Társaság írói névsorában, sőt aktíve résztvettek a tervek végrehajtásában is. Valóságos pergőtűz árasztotta el a nehezen kiépített irodalmi támpontokat — amint később kivilágolt — azért, mert egyrészt a PMH meléklapjának, a »Képes Hét«-nek üzleti érdeke kívánta, másrészt, mert az ú. n. »Szentiváni Kúria« számára kellett helyet csinálni. Az első Szentiváni Kúria még hozott valami eredményt. A két front között sikerült kiegyenlítést teremteni s elejtődött az »újarcú magyarok« új kezdeményezése. A romokat kellett újjáépíteni, mert a Kazinczy Társaság által lefektetett alap biztosnak látszott s az új ház felépítését a Kazinczy Kiadóvállalat szövetkezetté való átszervezése után a *Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet* vállalta magára. Sajnos, azok, akik kívülről rombolóknak mutatkoztak, a Szövetkezet kebelében is azoknak bizonyultak. A Szövetkezet adminisztrációjának túlméretezése, egy évi könyvtermelés felének — (3 (kötet) — ha nem is szándékos, de könnyelmű elkoboztlaitása, — a közönség ízlésének és erkölcsi felfogásának nem megfelelő művek kiadásánata erőszakolása a legnagyobb anyagi és erkölcsi válságba sodorták a szövetkezetet. /Ekkorra már nyilvánvaló lett a politikától teljesen távol tartott irodalmi front elleni támadás politikai tendenciája, mert a bomlasztó elemek irodalmi programostul a Pozsonyban megjelenő s a csehszlovák szociáldemokrata és agrár kormányhatalom érdekeit szolgáló sajtóorgánumnál, a »Magyar Újság«-nál és a szintén »progresszív«, internacionális szellemiséget képviselő, közben megalakult »Masaryk Akadémiánál« kötöttek ki. A »Kúria« pedig háromévi vergődés után meghalt.

A magáramaradt, anyagi nehézségekkel küzdő — és a legértékesebb szlovákiai alkotóerők távolmaradása folytán — hivatását is vesztett Kazinczy Szövetkezetnek s közben megindított folyóiratának,

a »Magyar Írás«-nak élete 1932 óta 1937 végéig, amikor könyvbarát szervezetét likvidálta és folyóiratát megszüntette, halódás és bár hősies, de reménytelen küzdelem volt a gátszakítás által önmagára idézett árvízveszedelem ellen. Még egy kísérlet történt a helyzet megmentésére. 1935 őszén megalakult a három, időt és vihiart kiálloított irodalmi egyesület: a kassai Kazinczy Társaság, a pozsonyi Toldy-Kör és a komáromi Jókai Egyesület összefogása révén a Csehszlovákki Magyar Irodalmi Szövetség, ez azonban nem a létalapjait elvesztett Kazinczy Szövetkezettel, de a magántökével alakult »Tátra« kiadó rt.-gal karöltve igyekezik — nemesebb értelemben vett — »üzleti alapon« megoldani a kisebbségi magyar irodalom anyagi és szellemi kérdéseit.

Az államfordulat előtt — több kisebb színiegyüttesen kívül — két, ú. n. elsőrangú vidéki *színtársulat* működött a mai Szlovákia és Kárpátalja területén: a kassá—brassói és a pozsony—fiumei. A nyári államshely elveszett, a kisebbségi társadalomnak kellett összefognia a magyar színészet megmentésére. így adódott önként egy magyar *Színpartoló Egyesület* létesítésének gondolata, melynek első (1920-ban történt) megalakulását a kormányhatalom nem vette tudomásul. 1923-ban kapta kézhez a kultúrreferens az ügyet s a szlov. teljh. minisztériummal való előzetes megállapodás alapján újra megalakult a most is fennálló Színpartoló Egyesület hármass célkitűzéssel: 1. A hivatásos színészet anyagi és erkölcsi támogatása; 2. a műkedvelő színészet ügyének országos rendezése; 3. a színészutánpótlás biztosításai egy színiiskola felállítása révén. Az alapszabályokat 1925 október 9.-én hagyta jóvá a pozsonyi teljh. minisztérium, azonban önkényesen kihagyta belőle a műkedvelői színészetre és színészképzésre vonatkozó részt. Így az Egyesületnek egy jogai maradt meg, *a hivatásos színészet pártolása*. Ebben a korlátozott működési körben is igen hasznos működést fejt ki a két — nyugat- és kelet-szlovéniai — színtársulat javára. Anyagi támogatásával, mely évente 80—100.000 Kc-t tesz ki, nem számítva azon köztisztviselői — tartományi, járási, városi — segélyeket, melyek kiadását az Egyesület segíti elő, a szezonok, állomáshelyek beszerzésével, a kárpátaljai színikerület biztosításával a kelet-szlovéniai színtársulat részére, a közönség érdeklődésének fenntartásával sikerült mindezekig, egész reménytelen helyzeteken is átsegítenie a kisebbségi színészetet.

Kárpátalján a szlovákiai mintára alakult előbb — 1928-ban — egy Színpartoló Egyesület, ennek keretében szervezték meg 1932-ben a Podk. Rusi Színi Szövetkezetet, mely a tartományra szóló színi koncesszió birtokában van s azt a szlovákiai Színpartolóval való szoros együttműködés útján a kelet-szlovéniai színtársulatra ruházza.

A kisebbség általános kultúrélete szempontjából a legfontosabb működési kör *a zenei élet terén a magyar dal és magyar karének ápolása*. A hangszeres zenei nevelést a városi és állami zeneiskolák

végzik A dalosügy országos szövetségben való rendezésének gondolatát a Kassai Zenekedvelők Dalegylete vetette föl azonnal a felfordulás után, azonban a bizonytalan helyzet s a működésben maradt dalegyletek egymást nem ismerése miatt ez a kezdeményező lépés sokáig eredménytelen maradt. A KZD fölkérésére 1925-ben vette kézbe a kultúrreferens az ügyet. A működő, vagy csak jogilag fennálló dalegyletek felkutatása és pontos összeírása után kidolgozta a Szövetség alapszabályait s ezeket 1928 március 31-én a prágai belügyminisztérium jóváhagyta. A Dalos Szövetség első központja Kassa volt, azonban ez a hely nem bizonyult alkalmasnak az országos vezetésre, így 1930-ban Pozsonyba tette át székhelyét. Azóta számítható a Szövetség igazán páratlan és például szolgálható föllendülése. Míg 1931-ben 14 dal egyesület volt tagja, ma a tagiétszám 55. A Szövetség 1930-ban rendezte első országos dalosünnepét Losoncon, 400 résztvevővel, 1931-ben Léván már 600 dalos énekelte az összkarokat, 1933-ban Komáromban 800, Érsekújvárt 1935-ben 1200 s laa 1938-ra tervezett komáromi dalosversenyre eddig 40 dal egyesület jelentkezett, összesen 1500 dalossal. A Dalosszövetségnek van egy »Magyar Dalunk« c. önálló hivatalos lapja, mely negyedévenként jelenik meg 600 példányban s 1936-tól évente 3—3 hetes karnagyképző tanfolyamot rendezett 50 hallgatóval.

A Dalosszövetség működési köre az egész magyarlakta területre, tehát Szlovákiára és Kárpátaljára is kiterjed, azonban ez utóbbi 1934 márciusában önálló dalosszövetséget alakított. Ennek 14 tagegyesülete van. Négy dalosünnepet rendezett eddig, Beregszászon, Munkácson, Ungvárott és Huszton, valamint három gyermek-dalosünnepet Nagyszőlősen, Tiszaúj lakon és Beregszászon.

A Csehszlovákiai Magyar Testnevelő Szövetség a kisebbségi élet — extenzíve — legnagyobb szervezete. 1928 januárjában alakították meg Kassa, Pozsony, Losonc, Érsekújvár, Léva, Munkács, Rimaszombat és Ungvár sportegyesületei.¹ Az 1933-iki kimutatás szerint 109 (1936-ban 133) tagegyesülete és 7 tagszövetsége (labdarúgó-, tenisz-, atlétikai-, jég hockey-, asztalitenisz-, birkózó- és úszószövetsége) volt, melyekhez 1936-ban nyolcadiknak a kerékpárosszövetség is csatlakozott. A szövetség égisze alatt rendezett versenyek száma 1936-ban 2472, de a társadalmi és kulturális életben is részt vett a szövetség 86 műkedvelői, 137 kultúrelőadóval és 45 tánccal egybekötött műsoros estéllyel.

Bár a testnevelés ügyét — mint láttuk, — a Központi Iroda kivette a kultúrreferens programjából, a TSz-et jogosan számíthatjuk

¹ Lásd: Révay István: A csehszlovákiai magyar kisebbségi sport szervezete és tevékenysége. Léva, 1933, illetve. Bárczy Oszkár: a Cs. M. T. Sz. 1936. évi működése, Léva, 1937.

az 1936 november 15.-én megalakult kulturális front szerves részének, nemcsak azért, mert önként állt sorba, de mert szelleme teljesen azonos vele.

*

Mihelyt nyilvánvalóvá lett, hogy a középiskolát végzett ifjúság Csehszlovákiában nem kap életlehetőséget, ha külföldön végzi főiskolai tanulmányait, megindult az áramlás a belföldi egyetemi városok, Prága, Brünn és Pozsony cseh, illetve németnyelvű főiskolái felé. Az egyetemi ifjúság azonnal elkezdte egyesületekbe tömörülését. Az első volt a brünni német műegyetem magyar hallgatóinak német nevű, de intranzigens magyar szellemű egyesülete, az »Akademischer Leseverein Corvinia«. Ezután alakultak a prágai, pozsonyi és fa brünni »Makk«-ok (»Magyar Akadémikusok Keresztény Köre«). A közös névből is látható, hogy az alakítást már kezdetől központi gondolat vezérelte.

Hosszas lenne elmondani azt a sok vajúdat, ellenáramlatot, világnézeti, generációs és osztályharcot, mely az egyöntetű ifjúsági kultúrmunkát zavarta, segítette, vagy visszavetette, az ifjúság útkeresésének ez a forrongása úgy látszik, lecsillapodóban van s az évekkel ezelőtt megalakult csúcsszerv, az egyesületek összefogására alkalmasnak bizonyult Csehszlovákiai Magyar Akadémikusok Szövetsége (CsMASz) ma céltudatos és rendszeres munka képét mutatja. Az 1937 nyarán Vihnyefürdön és decemberben Kassán megrendezett munkahét, illetve kongresszus nem meddő ideológiai vitákban merült ki többé, mint az ezeket megelőzők, de az életre-készülés és a felnöttek kultúrmunkájában való részvétel pozitív munkatervének komoly megbeszélésében.

A CsMASz-nak legutolsó kimutatása szerint 11 tagegyesülete van. A három egyetemi város Magyar Akadémikus Körei (MAK), a Corvinia s a vidéki kultúrgócok, Kassa, Komárom, Losonc, Érsekújvár, Ipolyság, Rimaszombat és Kárpátalja akadémikus egyesületei. Legújabbán tagságra jelentkezett két disszidens diák-egyesület is, a prágai Táncsics-kör és a pozsonyi Eötvös-kör is.

Az idegenben, idegen nyelven tanuló főiskolások eltóallódásának megakadályozása szükségessé tette azok anyagi támogatását, az ellátásukról való gondoskodást. így alakult a volt két politikai párt kezdeményezéséből egy ú. n. »Társadalmi Nagybizottság«, mely a kisebbségi társadalom áldozatkészségének fenntartásával és fejlesztésével igyekezett a jobbra szegény főiskolai hallgatók élmezőnyét biztosítani. Ment a dolog simán mindaddig, míg a gazdasági válság hulláma nem tette kétségessé, sőt lehetetlenné az egyre csökkenő, önkéntes adakozásra támaszkodó, viszont az egyetemi hallgatók szániebli gyarapodása folytán egyre növekvő igények kielégítését. így támadt fel egy »jogi személy« jellegű segítő egyesület gondolata, mely az önkéntes adakozás hiányait pótolni hivatott állami és köztestületi hozzájárulásokat egyedül tudja megszerezni. 1932-ben alakult meg a »Csehszlovákiai Magyar Főiskolások Mensa Amde-

mica Egyesületen s hosszú huza-vona után 1936 tavaszán nyerte el a jóváhagyást. A rövid idő alatt — az egészen el nem maradt nagyobb adományokon kívül — mintegy 1000 tag tagsági díja s az egyesület részére máris kiutalt állami, országos, járási stb. segélyek biztosítják a rendszeres segélyezés lehetőségét. A szükségletek a következők: Napközi otthonok az egyetemi városokban — Prágában 55—60 teljes és 30—35 fél, Pozsonyban 20—25 egész, 25—30 fél, Brünnben 10 egész, 15 fél menzasegély. Az egyesület a szorosán vett anyagi segítség mellett — a GsMASz-vel összedolgozva, — kulturális bizottsága révén gondoskodik az egyetemi ifjúság szellemi igényének kielégítéséről is.

A kisebbségi iskolák társadalmi támogatása a legnehezebb probléma. Az iskolák ügyét a kormányhatalom annyira a maga politikai belügyének tekinti, hogy mindeddig még *a törvényben előírt iskolatanácsokat sem léptette életbe*. Az egyesületi jog, ezen felfogás mellett, egyáltalában nem ad módot egy iskolatámogató szervezet létrehívására. Azonban az isk. és népm.-ügyi minisztérium 1516/1930. sz. rendelete »kívánatosnak« mondta, minden iskola mellett egy úgynevezett *szülői társulat* megszervezését, a pedagógiai, didaktikai és szociális problémák megvitatása és megoldása céljából. Az iskolapártolás tehát ezen az alapon próbálkozik megszerveződni, ezen szülői társulatok életrehívása s később országos szövetségbe tömörítése által.

Az eszme különösen Pozsonyban valósult meg, ahol a városi és vidéki magyar iskolák szülői társulatainak szövetsége már működik, »Szülők iskolája« címen intenzív kulturális tevékenységet fejt ki s igyekszik a bevált példán más városokat is követésre bírni.*

Az így főbb vonásaiban felvázolt kulturális keretrendszer az »Ellenzéki Pártszövetség« iniciatívájából, ennek kultúrreferátusa által alakult ki. Természetes, hogy ez a keretrendszer nem egyedüli és nem kizárólagos. Az állampolgári nevelést célzó tanfolyamok hordozói: *a Járási Közművelődési Testületek* (JKT) megszervezése csak 1935-től mondható következetesen végrehajtott mozgalomnak s az első magyar könyvtárosi kurzust 1936-ban tartották meg Érsekújvárt.

A JKT-nek pedig felmérhetetlen a jelentőségük, ha a törvény szellemében alakulnak meg és fejtik ki működésüket. Ezt a jelentőséget a kultúrreferátus által képviselt kultúrérdekeiség is felismerte, amit mi sem bizonyít jobban, mint az, hogy a kultúrreferátus kiadásában jelent meg az idevonatkozó törvények fordítása. Az első kiadás akkor még (1923), amikor a Szlovákiára s így a magyar kisebbségre érvényes végrehajtási rendelet meg sem jelent.

* Erre vonatkozólag: »A magyar iskola« című tanulmányunk. (108. old.)

A JKT-k jelentősége abban áll, hogy az egyesületi jog alapján álló kultúrszervezetek működését kiegészíti, közigazgatási hátvédet teremt s anyagi előnyöket (járási és állami szubvenciók, illetékmentesség) biztosít számukra. Ez a kérdés anyagi oldala. Szellemi téren kölcsönös érintkezési felületet s így megértést és kiegyenlítődést hoz létre a kétféle jogi alapon működő kultúrrendszer közt a végrehajtási utasítás azon rendelkezései folytán, hogy egyrészt a JKT-kben — a járási képviselőtestület kiküldöttein, az iskolák képviselőin s a szakértőkön kívül — helyet foglalnak a kulturális egyesületek képviselői is, másrészt, hogy a JKT-knek alárendelt községi közművelődési (bizottságok funkcióját — bizonyos körülmények közt — átvehetik a helyi egyesületek, vagy az országos egyesület (SzMKE) helyi csoportjai.

Némely járásokban (például Léva, Losonc, Rozsnyó, Verebély) ez az ideális együttműködés megvalósult, ami abban is kifejezésre jut, hogy az egyesületi élet legfőbb vezetősége, személyében is azonos a JKT vezetőségével. Másutt a két vezetőség közt fennálló jóviszony biztosítja a párhuzamos működést. Egyes helyeken azonban a közigazgatási hatóság a JKT-t formálisan kijátssza az egyesületi jog alapján álló szervezetek ellen, vagy éppen meg sem engedi a JKT megalakítását (pl. Kassán), bár minden törvényes föltétel adva van, sőt a törvény kötelezővé teszi a megszervezést. Ennek a nem iegyöntetű eljárásmodnak megszüntetése a JKT-k és Községi Közkönyvtárak központi irányítására Pozsonyban alakult Közművelődési Szövetségnek a hivatása.

A mi keretrendszerünkön kívül eső, országos jelentőségű kultúrszervezet, az ú. n. »Masaryk Akadémia«, teljes nevén a »Csehszlovákiai Magyar Tudományos Irodalmi és Művészeti Társasága, melyet Masaryk államalapító elnöknek a köztársaság tízéves fennállása alkalmából adott 1,000.000 KcÍs adományával létesítettek. E jószándékú adomány felhasználási módja nyíltan megmutatta az alapítvány *kezelőinek* szándékát. A tagokat — egy-két mutató egyéniség kivételével — nem a tudományos vagy irodalmi érdem, de a szoc. dem. pártban viselt pozíció alapján válogatták össze. Ez a nyílt politikai célzat csak akkor halványult el a Társaság életében, (amikor a túlnyomóan szoc. dem. vezetőség esztelen pénzkezelése, a nem irodalmi érték, de pártérdek szempontjából összeválogatott kilenc kötetből álló könyvsorozat, valamint a túlméretezett »Magyar Figyelő« c. folyóirat kiadása a legnagyobb anyagi válságba sodorták a Társaságot. A közfelháborodás elseperte a régi vezetőséget s az 1937-ben megválasztott új vezetőség azzal a reménnyel kecsegtet, hogy a Társaság nem a többi kisebbségi kultúrszervezet ellen, de velük párhuzamosan fog dolgozni, az eddiginél kevesebb politikai célzattal.

A keretrendszerünkön kívülálló, *de vele eszmei közösséget tartó s annak munkáját kiegészítő s vele némely vonatkozásban együtt is dolgozó kultúr szervezeteket is meg kell említenem, amilyenek az*

Actio Catholica magyar tagozatának kulturális szerve: a SzKIE, Szlovenszkói Katolikus Ifjúsági Egyesület, az ugyancsak katolikus vallási alapon álló főiskolai szervezet: a Prohászka Körök Szövetsége, a ref. és evang. ifj. egyesületek stb.

Biso pillanatra talán túlméretezett a kisebbségi társadalom kulturális szervezettsége. Lehetnek olyan munkaterületek, melyeken az egyes szervezetek egymás hatáskörébe nyúlhatnak át, — pl. a műkedvelő színészet terén a SzMKE és a Színpártoló — ennek oka azonban az a bizonytalanság, mely a szervezkedés elején volt tapasztalható. De hiszem, hogy megtaláltuk azt az értéket is, amiért munkánk folyt s ami biztosíthatja további munkánk teremtő erejét: ez az érték pedig magyar népünk kultúrkészsége, élni és fejlődni akarása.

Sziklay Ferenc.